

Om ämnet Religionskunskap

Strukturen i gymnasieskolans ämnesplaner

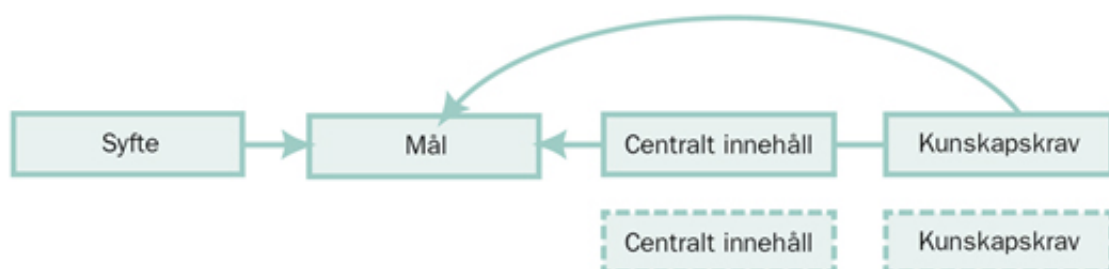
De olika delarna i ämnesplanen hänger ihop på ett tydligt sätt. Det går till exempel inte att bara läsa det centrala innehållet eller kunskapskraven utan att sätta in dem i ämnesplanens hela sammanhang. (Se bild nedan).

Syftet och målen är formulerade för ämnet som helhet. Syftet beskriver i löpande text vilka kunskaper eleverna ska ges möjlighet att utveckla genom undervisningen i ämnet. Det beskriver också sådant som inte ska betygsättas. Målen är formulerade i punktform och förtydligar vad läraren ska betygsätta.

Målen beskriver vilka kunskaper eleverna ska ges förutsättningar att utveckla genom undervisningen i ämnet. De är inte placerade i någon rangordning. De går in i varandra och är beroende av varandra. Målen sätter ingen begränsning för elevernas kunskapsutveckling – det går alltså inte att betrakta dem som något som slutgiltigt kan uppnås.

Det centrala innehållet anger vad som ska behandlas i undervisningen i varje kurs, för att eleverna ska få möjlighet att utveckla de kunskaper som beskrivs i målen. Målen och det centrala innehållet har alltså helt olika karaktär. Trots det kan det finnas visst innehåll även i målen, men i de fallen är målen mer övergripande och inte lika konkreta som det centrala innehållet.

Det finns en tydlig koppling mellan målen och kunskapskraven. Kunskapskraven uttrycker med vilken kvalitet eleven visar sitt kunnande i förhållande till målen. Ordningen i kunskapskraven är densamma som i målen. Om målen till exempel börjar med förmåga att läsa texter börjar också kunskapskraven med det. Däremot är det inte så att varje mål alltid motsvaras av ett stycke i kunskapskraven. Ett stycke i kunskapskraven kan lika gärna relatera till flera mål som till ett mål.

Begrepp i ämnets inledande text

Religionskunskap – ett tvärvetenskapligt ämne

Liksom det akademiska ämnet religionsvetenskap inbegriper skolämnet religionskunskap bland annat filosofiska, psykologiska och naturvetenskapliga perspektiv och analyser.

Tro

Användningen av begreppet *tro* i ämnesplanen är inte avsedd att fånga endast en religiös tro, dvs. en tro på exempelvis en eller flera gudar eller på en odödlig själ. Begreppet tro innefattar enligt denna användning också sådana objekt som inte karakteriseras i religiösa termer. Människor kan ”tro” att det finns en gud eller ”tro” att det inte gör det. Människor kan ”tro” att livet på jorden är det enda verkliga och tänkbara eller att livet inte tar slut med döden. Begreppet tro kan tillämpas i såväl religiösa som icke-religiösa kontexter och båda dessa slag av kontexter täcks in i ämnesplanens innehåll. Begreppet tro kan exempelvis tolkas som en tro *att* eller en tro *på*. I det förra fallet kan tro handla om att hålla vissa påståenden eller trossatser för sanna. I det senare fallet kan tro snarare ha med ett existentiellt förhållningssätt eller ett sätt att leva att göra. Skrivningarna i ämnesplanen lämnar utrymme för att diskutera såväl religiösa och icke-religiösa anspråk på att bestämda påståenden och trossatser är sanna, som religiös och icke-religiös tro som uttryck för tillit, trygghet och existentiell förankring.

Jämförelse med kursplan 2000

Ämnesplanen i religionskunskap är i många avseenden lik kursplanen i Gy 2000. Liksom tidigare betonas religioner och livsåskådningar, etiska och existentiella frågor. Ämnesplanen innebär däremot i vissa avseenden en förnyelse. I ämnesplanen betonas samtiden, eftersom det historiska perspektivet i hög grad finns i grundskolans kursplan för religionskunskap

Två områden betonas i ämnesplanen jämfört med kursplanen i Gy 2000.

Det ena området är ett religionsfilosofiskt moment – *religion och vetenskap*. Mycket av den debatt som förs rörande tro och vetande handlar om hur religion och religiösa kunskaps- och sanningsanspråk ska förstås och analyseras med hänsyn till vetenskaplig teori och metod och ett vetenskapligt förhållningssätt. Frågor som rör kreationism är ett exempel.

Det andra området berör *intersektionalitet*, dvs. frågor om kön, socioekonomisk bakgrund, etnicitet och sexualitet. Dessa frågor kan behandlas, diskuteras och analyseras i relation till såväl religiösa som icke-religiösa uppfattningar och övertygelser, och de har klara etiska och existentiella förutsättningar och implikationer. Det finns jämfört med Gy 2000 även en tydligare betoning på frågor om hur identitet och tillhörighet kan relateras till religioner och livsåskådningar under ömsesidig påverkan. Det här är frågor som kan ha relevans för studier av såväl individualitet som kollektivitet i ett mångfaldssamhälle – men också för studier av förhållanden och relationer i mer eller mindre tydliga enhetssamhällen.

Jämförelse med grundskolan

Ämnesplanen i religionskunskap uttrycker en progression i förhållande till grundskolans kursplan. I gymnasieskolans ämnesplan läggs till exempel en större betoning på samtida religioner och livsåskådningar och hur dessa tar sig uttryck i livsstilar och livshållningar. Denna betoning på samtiden är möjlig eftersom ett historiskt perspektiv i hög grad finns i grundskolans kursplan. Trots betoningen på nutid finns utrymme att belysa religionshistoriska aspekter.

Innehållet som berör religion och vetenskap samt intersektionalitet och identitet är också det ett uttryck för en progression i relation till grundskolans religionskunskapsämne.

Begrepp i ämnets syfte

Religion och livsåskådning

Med begreppen *religion* och religiösa livsåskådningar avses i ämnesplanen föreställningar om att det finns övermänniskliga väsen och/eller en moralisk ordning i tillvaron som inte är skapad av människor. Begreppen avser också verklighets- och moraluppfattningar samt handlingar som tar sin utgångspunkt i sådana föreställningar. Det kan handla om en verklighetsuppfattning och en moral som innebär att man tror att handlingar i det här livet påverkar vad som händer efter döden. Med *andra livsåskådningar* avses världsbilder, moraliska system och meningssystem som inte har sin grund i föreställningar om övermänniskliga väsen och en gudomlig moralisk ordning. Andra livsåskådningar ska förstås i vid mening och innefattar allt från välkända, etablerade former av sekulära livsåskådningar, som humanism och existentialism, till människors personliga åskådningar, som ofta är en blandning av element från olika livsåskådningar och livshållningar.

Mångfald

Begreppet *mångfald* syftar i första hand på ett religiöst och kulturellt pluralistiskt samhälle som det svenska, där företrädare och utövare av många religiösa och kulturella traditioner lever sida vid sida. Mångfald kan även handla om livsstilar och livshållningar och om människors olikheter. Det betyder att inte bara religiösa och kulturella uttryck ryms i begreppet. Människor kan höra hemma i många varierande kontexter och skapa levnads- och uttrycksformer som kan se ut på många olika sätt. Här finns också utrymme för att tolka begreppet privatreligiositet ur ett mångfaldsperspektiv.

Intersektionalitet

Begreppet *intersektionalitet* finns inte explicit angivet i ämnesplanen för religionskunskap, men återfinns däremot implicit inte bara i syftet, utan även i mål 2 och i det centrala innehållet i kurs 1 och kurs 2. Ur ett intersektionellt perspektiv formas människors identiteter på grundval av en rad olika faktorer, såsom etnicitet, kön, sexualitet, socioekonomisk bakgrund och religion. En människas identitet – såsom hon själv uppfattar den eller som den uppfattas av andra – är därför komplex och i viss mån föränderlig. Det innebär att man i ämnet religionskunskap kan studera människors identiteter på ett mer problematiserande och nyanserat sätt. En människas religiösa tillhörighet kan vara bara en av de faktorer som bestämmer hennes sätt att förhålla sig till andra människor och till omvärlden i stort. Den enskilda människans kön, etnicitet, socioekonomiska status osv. är också av betydelse, vilket innebär att det kan finnas såväl likheter som olikheter inom en och samma religions praxis.

I undervisningen kan också religioner och livsåskådningar analyseras utifrån någon eller några identitetsformande faktorer, exempelvis kön, etnicitet eller socioekonomisk bakgrund. Till exempel kan det innebära att man studerar hur en viss religion eller livsåskådning förhåller sig till socioekonomiska skillnader, hur religionen eller livsåskådningen kan yttra sig för människor beroende på deras socioekonomiska status, och i vilken mån och på vilket sätt religionen eller livsåskådningen kan bidra till att antingen legitimera och vidmakthålla eller motverka socioekonomiska skillnader.

Kritiskt granska källor

Ämnesplanens skrivning om att *kritiskt granska källor* begränsas inte till att uppmärksamma vad olika källor, till exempel läroböcker, medier och webbplatser, har att säga om religioner och livsåskådningar. Det handlar också om att kritiskt granska texter och framställningar som

skapats och formulerats *inom* olika religioner och livsåskådningar. Här finns utrymme för att introducera och använda olika källkritiska metoder, samt att undersöka hur föreställningar och ståndpunkter kan variera både externt, mellan källor som är förankrade i olika religioner och livsåskådningar, och internt, mellan källor som har en förankring i en och samma religiösa eller livsåskådningsmässiga tradition.

Begrepp i kursen religionskunskap 1

Kristendomen, andra religioner och livsåskådningar

Kristendomen och de *övriga världsreligionerna* skrivs isär för att betona att kristendomen har en särskild betydelse i en svensk kontext. Med världsreligionerna avses, precis som i grundskolans kursplan förutom kristendomen, islam, judendom, hinduism och buddhism. Ur ett internationellt perspektiv finns möjlighet att låta begreppet världsreligioner innefatta också andra religioner.

Ämnesplanens formulering *olika livsåskådningar* innebär att utrymme finns för lärare och elever att göra ett urval av vilka livsåskådningar, religiösa och icke-religiösa, som ska göras till föremål för studier. Syftet med formuleringen är att variationen av livsåskådningar och deras olika uttryck för individer och grupper, i samtiden, i Sverige och i omvärlden kan studeras.

Människosyn och gudsuppfattningar

Med uttrycket *olika människosyn och gudsuppfattningar inom och mellan religioner* avses att studier i religionskunskap omfattar en variation av föreställningar och trostolkningar, inte bara *mellan* olika religioner, utan också *inom* en och samma religion eller religiösa tradition, dvs. intern mångfald. Bland annat kan det handla om hur människor, som har sin hemvist i en och samma religion, har olika syn på etiska frågor. Hur tar exempelvis kristna, judar eller muslimer ställning till frågor som rör homosexuella relationer, abort eller dödsstraff? Det finns stora variationer inom respektive religiösa kontext, precis som det finns stora skillnader – och likheter – mellan olika religioner och religiösa traditioner.

På liknande sätt kan man studera hur teologiska och existentiella frågor kan tolkas och diskuteras på mycket olika sätt inom och mellan religioner. Frågor som rör tron på Guds existens eller ett liv efter döden kan både formuleras och besvaras på många sätt. Vissa enskilda och grupper, inom en bestämd religion eller religiös tradition, kan representera likartade förhållningssätt medan andra skiljer sig åt.

Religion och vetenskap

Det finns olika syn på relationen mellan *religion* och *vetenskap*. Från vissa utgångspunkter framförs argument för att det på ett eller annat sätt råder – och kanske måste råda – en motsättning mellan vad som är religiöst respektive vetenskapligt. Utifrån detta perspektiv kan man ha olika uppfattning om vad som ska vara överordnat – religion eller vetenskap. Från andra utgångspunkter hävdas att det inte råder någon motsättning mellan religion och vetenskap, till exempel genom att de uppfattas yttra sig om olika kontexter eller områden av verkligheten. Ämnesplanen i religionskunskap ger dock inte underlag för ett ställningstagande för vare sig den ena eller den andra utgångspunkten.

Undervisningen ska behandla olika uppfattningar om relationen mellan religion och vetenskap i den aktuella samhällsdebatten. I ämnet religionskunskap kan man spegla hur debatt och diskussion på området förs och kan föras, vilket inbegriper kritisk analys och granskning av

olika argument och ståndpunkter. Ett exempel kan vara diskussion och analys i relation till skapelsetro eller kreationism och evolutionism.

I religionskunskap 1 betonas i detta sammanhang ett samhällsperspektiv medan religionskunskap 2 betonar ett individ- och grupperspektiv. I religionskunskap 2 anges i det centrala innehållet inte bara olika uppfattningar om relationen mellan religion och vetenskap, utan också *hur de kan komma till uttryck och vad de kan betyda för individens förståelse av sig själv och sin omvärld*. Vad innebär en specifik syn på relationen mellan religion och vetenskap för en viss grupp och för en individ som upplever sig tillhöra gruppen – för sättet att leva, att uttrycka sig, att skapa en förankring i tillvaron och i samhället.

Etiska teorier och modeller

Med *normativ etik* avses den del av etiken som är inriktad på hur föreställningar och ideal rörande rätt och orätt kan underbyggas och systematiseras. Till skillnad från den *deskriptiva etiken*, vars uppgift och mål är att beskriva etiska föreställningar och ideal och att analysera dessa ur exempelvis psykologisk eller sociologisk synvinkel, har den normativa etiken ett föreskrivande syfte, nämligen att fastställa vad som på goda grunder kan hävdas vara rätt respektive orätt. Normativ etik är tänkt att ge en vägledning för hur människor kan och bör handla i enlighet med vissa föreskrivna normer.

Plikt- och konsekvensetik är exempel på normativa etiska modeller. Enkelt uttryckt innebär en pliktetisk hållning att moraliskt försvarbara handlingar faller tillbaka på en regel eller norm, ett bud eller påbud. En konsekvensetisk hållning innebär istället att konsekvenserna av människors handlingar utgör motiv för att bedöma vad som kan vara rätt eller orätt. Andra modeller är sinnelags- eller avsiktsetik och situationsetik. *Sinnelagsetiken* sätter till skillnad från konsekvensetiken fokus på vad som kommer före, snarare än efter, den handling som ur moralisk synvinkel ska bedömas. *Situationsetiken* innebär att varje situation är unik, och att det alltså inte finns några allmänna regler eller några generellt giltiga bedömningar av vare sig konsekvenser eller avsikter som kan moraliskt motivera olika handlingar.

Dygdetiken ger en annan grund för att reflektera över moraliska frågor. Dygdetik är en etik som bygger på uppfattningen att de valsituationer människor ställs inför är så komplicerade att enkla principer inte ger tillräcklig moralisk vägledning för våra handlingar. Istället för att söka svar på vilka handlingar som är rätta eller orätta i olika situationer lyfter dygdetiken fram hur vi bör vara som människor. Den betonar att varje människa har en förmåga att utveckla goda/rätta sidor hos sig själv genom att göra goda/rätta handlingar.

Med ämnesplanens skrivning om *föreställningar om vad ett gott liv och ett gott samhälle kan vara* breddas fokus även till samhället. Att diskutera vad som kan anses vara ”rätt” respektive ”orätt” i relation till vad som kan anses vara ”gott” möjliggör att etiska frågor och moralisk problematik kan ses i ett vidare och mer komplext sammanhang. Att se normer och regler mot bakgrund av vad som kan uppfattas vara ett gott liv, ett gott samhälle – och en god människa – kan ge diskussionen en etisk och en existentiell förankring som både vidgar och fördjupar.

Begrepp i kursen religionskunskap 2

Nyreligiositet och privatreligiositet

Nyreligiositet är ett begrepp som kan täcka in nya religiösa rörelser, som scientologikyrkan eller krishnarörelsen. Men framför allt fokuserar nyreligiositet på mer spridda religiösa strömningar som vardagligt benämns new age, eller med de bredare och i forskningssammanhang nyare begreppen andlighet och spiritualitet. Dessa strömningar utgör

ingen enhetlig religiös tradition. De är föränderliga och kännetecknas till stor del av en stark betoning på individens eget fria val och en blandning av inslag från en mängd etablerade religioner utifrån ett slags religiöst smörgåsbord. Många människors livsåskådning har idag inspirerats av denna vidare religiösa miljö, men individens kopplingar till den är ofta osynliga och oreflekterade. Vanliga uttryck för denna miljö är till exempel tankegångar som heliggörande av jaget och reinkarnation, ritualer som meditation, yoga och tarotkort, eller livsmönster som positivt tänkande, hälsocentrering och perfektionskult.

Eftersom nyreligiositet studeras även i grundskolan, så handlar det på gymnasial nivå om en fördjupad analys, bland annat genom att rörelsernas *förhållande till världsreligionerna* ska undersökas. Härigenom kommer frågan om beteckningen *nya* religiösa rörelser och *nyreligiositet* att behöva analyseras. Varför kallas en rörelse ny? I många fall räknas också rörelser med lång tradition in under begreppet nyreligiositet. Vilket är skälet till detta?

Privatreligiositet har blivit ett utbrett fenomen i pluralistiska samhällen. Den är ingen religiös tradition, utan syftar snarare på ett förhållningssätt som kännetecknas av att människor själva tolkar religiösa budskap och formar sina egna trossystem utan att vara bundna av etablerade läror och traditionella uttolkningar. Kännetecknande för privatreligiositeten är också att den ofta utövas just i den privata sfären.

Nyreligiositet och privatreligiositet ingår i det centrala innehållet, eftersom forskning har visat att dessa strömningar utgör ett väsentligt inslag i elevernas livsvärld. Tv-serier, filmer och böcker rymmer ofta nyreligiösa uttryck som till exempel häxkonst. För många ungdomar är det mer naturligt att söka svar på sina livsfrågor i populärkulturella källor än i religiösa urkunder inom de etablerade religionerna.

Religion och vetenskap

Det finns olika syn på relationen mellan *religion* och *vetenskap*. Från vissa utgångspunkter framförs argument för att det på ett eller annat sätt råder – och kanske måste råda – en motsättning mellan vad som är religiöst respektive vetenskapligt. Utifrån detta perspektiv kan man ha olika uppfattning om vad som ska vara överordnat – religion eller vetenskap. Från andra utgångspunkter hävdas att det inte råder någon motsättning mellan religion och vetenskap, till exempel genom att de uppfattas yttra sig om olika kontexter eller områden av verkligheten. Ämnesplanen i religionskunskap ger dock inte underlag för ett ställningstagande för vare sig den ena eller den andra utgångspunkten.

Undervisningen ska behandla olika uppfattningar om relationen mellan religion och vetenskap i den aktuella samhällsdebatten. I ämnet religionskunskap kan man spegla hur debatt och diskussion på området förs och kan föras, vilket inbegriper kritisk analys och granskning av olika argument och ståndpunkter. Ett exempel kan vara diskussion och analys i relation till skapelsetro eller kreationism och evolutionism.

I religionskunskap 1 betonas i detta sammanhang ett samhällsperspektiv medan religionskunskap 2 betonar ett individ- och grupperspektiv. I religionskunskap 2 anges i det centrala innehållet inte bara olika uppfattningar om relationen mellan religion och vetenskap, utan också *hur de kan komma till uttryck och vad de kan betyda för individens förståelse av sig själv och sin omvärld*. Vad innebär en specifik syn på relationen mellan religion och vetenskap för en viss grupp och för en individ som upplever sig tillhöra gruppen – för sättet att leva, att uttrycka sig, att skapa en förankring i tillvaron och i samhället.